

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ: ГЕНЕЗА ТА ПРОГНОЗ

Система навчання населення України діям у надзвичайних ситуаціях, як елемент їх попередження, зароджувалась на початку ХХ століття. У статті розглядається сучасний етап розвитку зазначеної системи та здійснюється прогноз напрямку її розвитку, враховуючи сучасні тенденції розвитку освіти в цілому.

Ключові слова: цивільний захист, навчання населення, навчально-методичні установи, база знань.

Постановка проблеми. Система навчання населення до дій у надзвичайних ситуаціях започаткувалася і розвивалася з генезисом суспільства, створенням та розвитком державності, в першу чергу – з розвитком військового мистецтва.

Найбільшого розвитку система захисту населення та його навчання набули при підготовці та веденні війн ХХ століття. Освоєння людством повітряного простору і, як наслідок, застосування у бойових діях авіаційної техніки, здатної наносити удари в тилу противника, викликала необхідність організації захисту великих міст від ударів з повітря. Поряд з активними мірами протиповітряної оборони, що здійснювали війська, до участі в заходах, покликаних забезпечити захист населення і промислових об'єктів від нападу з повітря та ліквідацію наслідків авіаційних нальотів, стало залучатися саме населення.

Отже, виникла необхідність організації масової підготовки населення з питань захисту від повітряного нападу, яка згодом перевтілилася в систему навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Комплексний аналіз генезису національної системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, нажаль, не набув наукового розгляду та є окремим напрямком наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міждисциплінарний аналіз наукових досліджень свідчить, що у прямій постановці навчання деяких категорій населення діям у надзвичайних ситуаціях присвячені праці М.М. Козяра [1], В.І. Пліско [2]. Вивченню окремих елементів системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях як освітньої системи присвячені, наприклад, такі праці як [3-5]. Але всі вони не стосуються проблематики функціонування системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях в цілому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашої публікації є аналіз сучасного етапу генезису національної системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях та прогнозі напрямів її подальшого розвитку як освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, сучасний етап генезису зазначеної системи розпочинається із введенням в дію Національного стандарту ДСТУ 5058:2008 „Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях”, активну участь в розробці якого приймали науковці Інституту державного управління у сфері цивільного захисту (далі – Інститут) [6]. Остаточним унормуванням порядку функціонування сучасної системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях є прийняття Кодексу цивільного захисту [7], а також затвердження Кабінетом

Міністрів України Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [8].

Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях як будь-яку соціальну систему можна подати у вигляді двох самостійних але взаємопов'язаних підсистем: управління (суб'єкт управління), та власне системи навчання населення (як об'єкт управління) [9, с. 52].

Враховуючи те, що законодавчо функцію захисту населення покладено на державу, саме вона повинна здійснювати державне управління (регулювання) системою навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, реалізація якого повинна забезпечуватись центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання всіх форм власності (сукупний суб'єкт управління), організовуючи взаємодію з інституціями громадянського суспільства. Всі зазначені органи управління відповідно до законодавства України являються суб'єктами забезпечення цивільного захисту і, відповідно, повинні організовувати навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях в межах повноважень, визначених Кодексом цивільного захисту, іншими підзаконними нормативно-правовими актами [6-8, 10].

Що стосується структури самої системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, то вона відповідно до законодавчих та нормативно-правових актів [6, 8] складається із підсистем навчання: за місцем роботи – працюючого населення; за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів; за місцем проживання – непрацюючого населення. Окремою підсистемою навчання, функціонування якої визначено постановою Кабінету Міністрів України від 23.09.2013 № 819 [10], є функціональне навчання керівних кадрів та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту.

У публікаціях науковців Інституту наданий достатньо широкий аналіз організаційно-правового, кадрового та навчально-методичного забезпечення функціонування системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [11].

Невирішеним проблемним питанням, як зазначають науковці [12], залишається визначення соціальної відповідальності керівників суб'єктів забезпечення цивільного захисту саме за навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях в умовах перерозподілу повноважень між центральними органами та місцевими органами влади. Для вирішення цього питання Департаментом організації заходів цивільного захисту ДСНС України проводиться пілотний проект, у тому числі із перерозподілу повноважень у сфері управління (регулювання) системою навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Зазначений пілотний проект – це вирішення найближчих завдань функціонування системи цивільного захисту в цілому, і навчання населення діям у надзвичайних ситуацій – зокрема. Необхідно визначити прогноз розвитку системи на подальшу перспективу. Строком такої перспективи може бути 2025 р., адже всі програмні документи розвитку різних сфер суспільного життя України мають таку остаточну дату.

Національна система навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, як будь-яка складна специфічна освітня система має свої особливості – конкретну мету, завдання, зміст, а також певний “педагогічний механізм” – технологію реалізації. Але одночасно входить підсистемою в систему цивільного захисту і систему освіти України. І, відповідно до законів системного підходу, повинна відповідати запитам на

тенденції їх розвитку.

Напрямок розвитку системи цивільного захисту в цілому є розробка та застосування алгоритмів адекватної відповіді на ті ризики, які виникають в ході розвитку суспільних відносин. Прогноз щодо зникнення або зменшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій негативний. Навпаки, протиріччям сучасного розвитку суспільства є те, що саме людина, вірніше її дії є предтечею виникнення надзвичайних ситуацій. Неусвідомлені, а іноді і усвідомлені дії людини у погоні за забезпеченням своїх потреб будь-якою ціною привело до того, що взагалі мова ведеться про подальше існування людської цивілізації, а сучасний етап її розвитку характеризується як кризовий [9, с. 8].

Отже, „...наведення порядку у головах людей, формування необхідного для виживання світогляду має запобігти можливій катастрофі від нових глобальних загроз...” [13, с. 104] залишається актуальним завданням. Таким чином, візією системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях є створення системи формування у всіх верств населення соціальної відповідальності за життєздатність себе та свого оточення на основі сформованого безпекового мислення. Для цього програми навчання повинні передбачати такі навчальні елементи, опанування якими дозволить будь-якій людині мати компетентності у сфері запобігання, реагування, ліквідації наслідків можливих надзвичайних ситуацій.

Тенденції розвитку національної системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях як освітньої системи визначаються загальносвітовими трендами розвитку освіти у цілому. Яскравим їх визначенням може стати оновлена глобальна стратегія розвитку освіти до 2020 року – „Навчання для всіх: інвестиції в знання і навички людей задля сприяння розвитку”, яка розроблена Світовим банком [14]. У ній визначено, що Світовий банк фокусує свою увагу на таких двох визначальних стратегічних цілях розвитку глобальної системи освіти: розбудова інфраструктури освітньої сфери; розбудова глобальної бази знань з метою забезпечення освітніх реформ.

Отже, розбудова новітньої інфраструктури та створення бази знань системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, що відповідатиме загальним тенденціям розвитку глобальної освіти, – невід’ємні прогностичні напрямки її розвитку (функціонування).

У рамках науково-дослідної роботи „Освітній простір” нами започатковано розв’язання концептуального забезпечення зазначених інфраструктурних та змістовних змін функціонування системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [15].

Так, на основі синергетичного та кластерного підходів [16, 17] розроблено концептуальні засади створення навчально-наукового комплексу навчально-методичних установ цивільного захисту.

Ці підходи обрані не випадково, адже проектування інноваційної педагогічної системи на основі застосування феномену „синергізму” як понятті „діючий разом” [16, с. 615] може забезпечити об’єднання зусиль всіх суб’єктів діяльності в кожній територіальній одиниці України на забезпечення навчання різних верств населення у сфері техногенної, природної та соціальної безпеки. Сутність кластерного підходу до побудови сучасних систем навчання полягає в розумінні організації співробітництва між суб’єктами спільної діяльності та зацікавленими стейкхолдерами на основі проведення спільних заходів, організації освітньої діяльності, заходів політики підтримки, у нашому випадку, в системі забезпечення безпеки життєдіяльності

регіону, країни в цілому [17].

Місією створення Навчально-наукового комплексу навчально-методичних установ цивільного захисту визначено створення умов для формування всіма верствами населення кризового мислення, культури безпеки життєдіяльності, забезпечення сталого розвитку суспільства в розумінні забезпечення його гуманітарної, природної та техногенної безпеки.

Структуру зазначеного Комплексу передбачається формувати з навчально-методичних установ цивільного захисту, які входять до Переліку зазначених інституцій з навчання керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту [10] із залученням всіх зацікавлених організацій.

Координацію діяльності Комплексу пропонується покласти на спеціально створену науково-методичну установу, яка виконує функцію головного навчально-методичного центру.

Для забезпечення колегіальності в прийнятті рішень та розробленні стратегії розвитку Комплексу в напрямку впровадження в його діяльність громадсько-державної системи управління, а також з метою залучення до активної участі всіх його суб'єктів передбачається створення Ради керівників Комплексу.

Для забезпечення зазначених інфраструктурних змін в тренді розвитку всієї системи освіти України Інститутом взято на себе зобов'язання, що прописано в програмі перспективного розвитку територіальних курсів, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності областей, м. Києва на 2015-2021 рр. [19], щодо формування і впровадження єдиного інформаційно-комунікаційного простору навчально-методичних установ цивільного захисту шляхом створення єдиної інформаційно-комунікаційної платформи на його базі.

У ході вже зазначеної науково-дослідної роботи „Освітній простір” розроблено концептуальні підходи та розпочато пілотний проект щодо створення віртуального навчально-методичного середовища „Освітній простір безпеки життєдіяльності” [15].

Необхідність вирішення зазначеного завдання обумовлено новими викликами суспільного розвитку. Поширення технологій внутрішньодержавного, міжнародного та глобального обміну інформацією між різними організаціями та окремими особами призводить загалом до того, що „прогрес у телекомунікаціях ... нав'язує світу, який нічого не підозрює, новий порядок ... і той, кого ці магістралі обійдуть стороною, потерпить повний крах” [18].

Отже, проектування єдиного освітнього простору без створення його віртуального (електронного) прототипу потерпить крах, якщо ми, поряд з процесами усвідомлення необхідності об'єднання навчально-методичних установ цивільного захисту в єдиний навчально-науковий комплекс не зрозуміємо, що треба створювати інформаційні електронні платформи обміну науковою, навчально-методичною інформацією, координації методичного забезпечення освітньої діяльності всіх суб'єктів освітнього простору безпеки життєдіяльності.

Як зазначалось вище, з метою апробації можливостей створення такої платформи, використовуючи хмарні технології на базі можливостей відкритих інструментів і сервісів Google Drive, Google Docs, соціальної мережі Google+, нами розроблений пілотний проект „Віртуальне навчально-методичне об'єднання „Освітній простір безпеки життєдіяльності” (електронна адреса: <https://plus.google.com/u/0/communities/110282599489500876314>).

Створення віртуального навчально-методичного об'єднання забезпечить:

створення єдиної інформаційної інфраструктури на основі хмарних технологій; формування та використання електронних освітніх ресурсів; застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для проведення спільних заходів; функціонування інформаційно-телекомунікаційної мережі навчально-методичних установ цивільного захисту; нормативно-правове забезпечення процесу створення та підтримки єдиного освітнього простору безпеки життєдіяльності.

Ще одним прогностичним напрямком розвитку системи навчання населення на підґрунті інфраструктурних змін може стати радикальна зміна форм навчання. Цей напрям потребує більш ретельнішого наукового дослідження та є завданням нашого подальшого наукового пошуку у напрямі визначення умов гармонійного поєднання формальних, неформальних та інформальних способів набуття компетентностей у сфері безпеки життєдіяльності всіма верствами населення України.

Висновки.

Національна система навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях має вікову історію свого розвитку, та займає чільне місце у системі запобігання та реагування на виникнення надзвичайних ситуацій.

Прогностичними напрямками розвитку національної системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях як освітньої системи, що є складовою загальної системи освіти України, можна визначити:

- інфраструктурні зміни в напрямку формування єдиного навчально-наукового комплексу навчально-методичних установ цивільного захисту та їх взаємодії з іншими стейкхолдерами;

- створення умов для формування бази знань з питань цивільного захисту на основі створення єдиного віртуального освітнього простору „Освітній простір безпеки життєдіяльності”;

- удосконалення програм навчання різних верств населення на основі розробки переліків сучасних ризиків виникнення надзвичайних ситуацій (наявних і прогностичних), алгоритмів дій різних верств населення щодо мінімізації ризиків та реагування на надзвичайні ситуації.

Всі зазначені прогностичні напрямки розвитку національної системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях вимагають ретельних глибинних наукових досліджень та можуть бути розроблені в наукових проектах, що фінансуються Європейським Союзом у рамках програми „Горизонт 2020” за напрямом „Соціальні виклики”.

Список використаних джерел

1. Козяр М.М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій [Текст]: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / М.М. Козяр. – К., 2005. – 455 с.

2. Пліско В.І. Теоретичні і методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04. / В.І. Пліско. – Київ, 2004. – 44 с.

3. Бикова О.В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.В. Бикова. – К., 2001. – 204 с.

4. Вовчаста Н.Я. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки

фахівців пожежно-рятувальної служби [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.04. / Н.Я. Вовчаста. – Вінниця, 2010. – 20 с.

5. Зарічанський О.А. Формування системи різнорівневої психолого-педагогічної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук.: 13.00.04. / О.А. Зарічанський. – Вінниця, 2010. – 20 с.

6. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Основні положення: ДСТУ 5058:2008 [Текст]. – [Чинний від 2008-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 15 с. – (Національний стандарт України).

7. Кодекс цивільного захисту України // Кодекс України від 02 жовтня 2012 р. № 5403-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5403-17407> – Назва з екрана.

8. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях // Постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-п/print1416921708200160>. – Назва з екрана.

9. Матвієнко В.Я. Соціальні технології [Текст]. / В.Я. Матвієнко. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 446 с.

10. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту [Електронний ресурс]. / Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 № 819. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/819-2013>. – Назва з екрана.

11. Електронна бібліотека Інституту державного управління у сфері цивільного захисту [Електронні дані]. – Режим доступу: <http://iducz.dsns.gov.ua/ua/Elektronna-biblioteka.html> - Назва з екрана.

12. Волянський П.Б. Організаційно-правове забезпечення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [Текст]. / П.Б. Волянський, І.С. Талан // Науково-практичний журнал „Інвестиції: практика та досвід”. – № 5 – 2015 – С. 86-91.

13. Запорожець О.І. Культура безпеки: освітні проблеми / Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: зб. наук. пр. XIII міжнар. наук. практ. конф. [Текст]. / О.І. Запорожець – К.: „Талком”, 2014. – С. 104.

14. Всемирный банк: глобальная стратегия развития образования до 2020 года [Электронные данные]. – Режим доступа: http://www.edu-trends.info/learning_for_all.

15. Литвиновський Є.Ю. Теоретичні та організаційно-методичні засади проектування освітньої діяльності навчально-методичних установ цивільного захисту: монографія (з електрон. дод.). / Кол. авт. Є.Ю. Литвиновський, А.В. Іванов, С. В. Гелдаш та ін.]. – [Електронне видання]. – Запоріжжя: Кругозір, 2016. – 230 с. (orcid id:0000-0003-2127-8354)

16. Вознюк В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід [Текст]. / Монографія. // В. Вознюк; за ред. проф. П.Ю. Сауха. – Житомир, 2009. – 184 с.

17. Литвиновський Є.Ю. Кластерний підхід до проектування системи навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [Текст]. / Є.Ю. Литвиновський. // Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: Збірник наукових праць XI міжнар. наук.-практ. конф. – К.: „Темпо”, 2016. – С. 156-159 (orcid id:0000-0003-2127-8354).

18. Angell I. Winners and losers in the Information Age [Text]. / I. Angell. – LSE Magazine, 1995, №711. – P. 7.

19. Програма перспективного розвитку територіальних курсів, навчально-методичних установ цивільного захисту та безпеки життєдіяльності областей, м. Києва на 2015-2021 рр. – Київ: ІДУ ЦЗ, 2014. – 12 с.

УДК 378.046.4

*Михайлов В.М., к.держ.упр., Мірко Н.В., к.держ.упр.,
Павлов С.С., Ковровський Ю.Г.*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ЦЕНТРІВ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті висвітлено основні етапи та особливості проведення короткострокового підвищення кваліфікації педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту.

Розкрито практичні аспекти організації навчального процесу підвищення кваліфікації вказаної категорії, спрямованої на засвоєння систематизованих знань та отримання професійних умінь. Розглядається нормативно-правове забезпечення проведення короткострокового підвищення кваліфікації педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту.

Ключові слова: педагогічні працівники, підвищення кваліфікації, цивільний захист.

Постановка проблеми. У сучасних умовах суспільного життя винятково важливого значення набуває підвищення рівня підготовки висококваліфікованих фахівців для сфери цивільного захисту. Відповідно до Кодексу цивільного захисту України навчально-методичні центри цивільного захисту здійснюють проведення функціонального навчання керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту [1].

Понад 600 педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту, які здійснюють підготовку зазначених категорій на місцевому рівні, відповідно до законодавства у сфері освіти зобов'язані проходити чергову атестацію. Умовою проходження атестації педагогічних працівників є обов'язкове проходження не рідше одного разу на п'ять років підвищення кваліфікації.

Впродовж останніх років підвищення кваліфікації педагогічних працівників здійснювалось шляхом проходження додаткової спеціальної підготовки у сфері цивільного захисту на базі Інституту державного управління у сфері цивільного захисту. Підставами для її організації та проведення були: Положення про порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 874 та Порядок проходження педагогічними працівниками додаткової спеціальної підготовки у сфері цивільного захисту, затверджений наказом МНС України від 18.09.2013 № 352 [2; 3]. Зазначені нормативно-правові акти втратили чинність, що унеможливило подальшу підготовку педагогічних працівників за напрямком цивільного захисту. Зазначені обставини не могли не вплинути на рівень професійної компетентності викладацького складу навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту.